

Fotó: Bv. fotó

Somogyvári Mihály

KOCKÁZATELEMZÉSI RENDSZEREK A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN*

Risk Analysis Systems in the Prison Service

A tanulmány célja, hogy átfogó képet adjon a modern kockázatelemzési rendszerek történeti, gondolati háttéréről, elméleti alapjairól, gyakorlati megvalósításának főbb irányairól és nemzetközi gyakorlatától. A fentiek mellett bemutatásra kerül a hazai fogvatartotti kockázatelemzési rendszer, annak főbb fejlesztési irányai, valamint a hazai börtönökben fokozatosan kiterjesztésre kerülő Prediktív Mérőeszköz. Az elemzési oldal mellett pedig az olvasó megismerheti a kockázatokra reagáló kezelési rendszer fő elemeit is, rövid kitekintést adva egy igen speciális csoport, a szexuális bűnelkövetők kezelésére.

Kulcsszavak: KEK Rendszer, kockázatelemzés, kockázatkezelés, szexuális bűnelkövetők

The aim of the study is to provide a comprehensive overview of the historical, conceptual background and the theoretical basics of modern risk analysis systems, the main directions of practical implementation and international practice of the classification schemes. In addition to the above the study presents the Hungarian Prisoner Classification and Risk Analysis System, its main development directions, and the Predictive Inventories Tool, that is gradually being developed and expanded in the Hungarian Prisons. In addition to the analytical point of view, the reader may also become familiar with the main elements of the risk management system, providing a brief outlook for dealing with a very special group of inmates, the sexual offenders.

Keywords: Hungarian Prisoner Classification and Risk Analysis System, inmate risk analysis, inmate risk management, sexual offenders

* „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

Bevezető

Az elmúlt évtizedekre jellemző börtönkutatások és fejlesztések nemzetközi irányainak egyik kiemelkedő területét jelentette a fogvatartottak kockázatelemzése, annak lehetséges eszközei, hatékonysága és felhasználási területei. A téma hazai aktualitását adja, hogy a 2015. január 1-vel hatályba lépett Bv. Kódex¹ új jogintézményként bevezeti és lefekteti a kockázatelemzés és kezelés szakmai alapjait. Ennek következményeként kezdődött meg az a fejlesztési folyamat, melynek célja a kockázatelemzés szakmai, szabályozási és infrastrukturális hátterének kidolgozása. Jelen tanulmányban a kockázatelemzési rendszerek elméleti hátterét, nemzetközi gyakorlatát és a hazai fejlesztés lényegi elemeit kísérem meg röviden bemutatni.

Mindenekelőtt fontos tisztázni, hogy mit értünk börtönviszonylatokban kockázatelemzés alatt, illetve mi egyáltalán az a kockázat, amire az egyes büntetés-végrehajtási rendszerek fókuszálnak.

Az elmúlt évtizedekben számos kockázatelemzési rendszert fejlesztettek ki és próbáltak ki az egyes országok büntetés-végrehajtási gyakorlatában. Ezek metódusai, elemzési irányai és gyakorlati megvalósulásai is széles skálán mozognak. Azonban minden, börtönökön belül alkalmazott kockázatelemzés lényege, hogy a büntetés-végrehajtási rendszerek a saját döntési, szakmai szempontjaik szerinti kockázati tényezőket a lehetőségekhez mérten felmérjék, melyek alapul szolgálnak az egyénre szabott beavatkozási, kezelési és biztonsági intézkedések kidolgozásához. Összességében tehát egy döntéstámogató rendszer, mely a fogvatartottak egységes elvek és protokollok mentén felépített megismerési folyamatát és klasszifikációját jelenti. Az egységes, standard protokollok mentén kialakított kockázatelemzési rendszer így egyben garantálja a döntések transzparens jellegét és az egyéniesített kezelés lehetőségét is.

A másik fontos kérdés, hogy mit értünk kockázat alatt. A börtönök működésében számtalan kockázati tényező felmerülhet, általános működési elvektől (pl. biztonság), egészen konkrét eseményekig (pl. szökés) a fogvatartottakra és a személyi állományra vonatkozóan (pl. az állomány biztonsága, vagy épp korrupciós kockázata) egyaránt. A szakirodalmakban és a gyakorlati alkalmazásban azonban börtönök kockázatelemzése alatt a fogvatartottak valamely – az adott börtönrendszer szempontjából kockázatosnak vélt – magatartására fókuszáló rendszereket értjük.

Hogy mik ezek a magatartási formák, kockázatok, azok jelentősen függenek az adott állam büntetés-végrehajtásának szakmai prioritásaitól, szakpolitikai elvárásaitól, a börtönpopuláció kriminológiai sajátosságaitól és nem utolsósorban a büntetés-végrehajtás jogi környezetétől. Így egyes országokban általánosságban a visszaesés kockázatára, máshol egyes speciális célcsoportok (pl. szexuális erőszakot elkövetők) bűnismétlésére, vagy a szuicid kockázatokra, a droghasználatra, vagy éppen a radikalizmusra fókuszálnak.

A kockázatelemzés gyakorlati kimenete tehát a fogvatartottakra irányuló, egységesített protokollok, metódusok alapján végzett felmérés, melynek célja, hogy valamely kockázat kapcsán próbálja a fogvatartottakat kategorizálni (pl. alacsony-közepes-magas kockázati besorolással).

1 A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény

A kockázatelemzés történeti, gondolati háttere

A fogvatartottak megismerése a modern börtönrendszerek szakmai működésének alapja. Egyrészt a modern európai igazságszolgáltatási rendszerek és azok jogi keretei a fogvatartottak magatartásán alapuló progresszivitás² elvén működnek, melyek a börtönök és az igazságszolgáltatás más szereplőitől is azt várják el, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján olyan döntéseket hozzanak, ami a társadalom³, vagy az egyén⁴ számára is súlyos következményekkel járhatnak.

Másrészt a börtönök működésének feltétele, illetve funkciója a biztonságos működés, a kontroll és a rend fenntartása. Így például a szökés, fogolyzandulás, fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeinek megakadályozása, megelőzése stb., azaz minden olyan tényező, ami a rendszer funkcionális működését negatívan befolyásolja.

A fogvatartottak fenti szempontok kapcsán való minél alaposabb, célzott megismerése (nevezzük kockázatelemzésnek) így minden börtönrendszer jól felfogott érdeke. Ez a megismerés azonban katonai formalitások szerint működő zárt intézeti viszonyok között kell, hogy megvalósuljon, melynek sajátos működési rendje és funkciója van, ami alapvetően befolyásolja a lehetőségeket, az eszközöket, a megismerési folyamat szereplőit és motivációit.

A XIX. század végétől kialakult modern börtönrendszerek „kockázatelemzési” gyakorlatában elsősorban a személyes megismerés, illetve a börtön tisztviselőinek szakmai tapasztalata állt. Ez a rendszer (különböző gyakorlati megoldások mellett) tulajdonképpen az 1970-es évekig működött, illetve működik jelenleg is. Példaként említhetjük Tauffer Emil lepglavai börtönben bevezetett gyakorlatát, ami a korát tekintve modern megoldásnak számított, bár lényegi elemei több mint 100 évig fennmaradtak:

A közvetítő intézetbe⁵ való áthelyezés tekintetében, az igazgató minden hónapban meghallgatja a házi tanácsnak vagyis az intézet összes tisztviselőinek véleményét, a nélkül hogy elhatározásában a szavazatok többségéhez kötve volna. [...] A feltételes szabadon bocsátás kérdése tekintetében [...] Az eljárás a következő: [...] mindenik hivatalnok a legnagyobb gond és lelkiismeretességgel igyekszik a kérdéses fegyenczet jellemezni s véleményét a pontos megfigyelés által nyert adatokkal indokolni. [...] Az így nyert bő anyag az igazgatóhoz kerülvén, ő a többi hivatalnok véleményére megjegyzéseit megtevéen és saját véleményét külön is előadván, az összes irományokat a Bánhoz felterjeszti, ki a kérelmek tekintetében határoz.⁶

A bizottsági javaslatok, a fogvatartottal foglalkozó különböző szakterületek által készített, személyes tapasztalaton nyugvó feljegyzések – mint megismerési és döntési metódus – gyakorlatilag a mai napig meghatározóak egyes büntetés-végrehajtási rendszerek működésében (a hazaiban is). Érdekes lehet azonban egy másik századfordulós

2 Gondolhatunk a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményére, a fokozatosság elvén felépülő büntetés-végrehajtási intézményrendszerekre

3 A feltételes, a büntetés félbeszakítás, vagy a reintegrációs őrizet alatt elkövetett cselekmény

4 Lehet akár a börtönön belüli kedvezőtlenebb rezsim, vagy több évnyi zárt intézeti fogva tartás

5 A jó magaviseletű, legalább három évi fegyházra vagy börtönre ítélt fogvatartottak kerülhettek az alapvetően enyhébb rezsimű közvetítő intézetbe, ha a büntetésük kétharmad részét kitöltötték. Lásd: Megyery I. 1905. 513.o.

6 Tauffer E. (1880) p. 37-38.

idézet is, ami jól rávilágít a fogvatartottak megismerésének problémájára és a modern kockázatelemzési rendszerek szakmai igényére is:

„A fő kérdés az, hogy mily egyéneket sorozunk a közvetítő osztályba. Ha az igazgató kiismerni igyekszik a fegyenczeket, ha lelkiismeretes pontossággal jár el, ha az intézmény sikere szíven fekszik, lehetetlen, hogy a legjobb eredményt fél ne mutassa. Áldásos sikerűnek bizonyult ez Irhonban. A lélektan törvényei egyformák. Miért ne valósíthatnák mi is? Bizalmi kérdés lehet ez nálunk az igazgató képessége s ügyszeretete iránt.”⁷

A jelentős jogi gondolkodó (és koronaügyész-helyettes), Megyery István írása jól rávilágít a probléma természetére, és egyben a fogvatartottak kockázati besorolásának szakmai igényére is, azaz arra, hogy az alkalmazott módszer sikere a börtön vezetőségének (tágabban a börtön állományának) „képességén”, illetve „szíven fekszik”. A szakmai igény tehát, hogy a kockázatokra vonatkozó döntések objektívebb, átláthatóbb (és védhetőbb) alapon nyugodjanak, már a magyar gondolkodásban is több mint 100 éve felmerültek.

A szakmai igények mellett a kriminológiai kutatások is nagyon régóta foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy milyen empirikusan megragadható tényezők mentén lehet értelmezni a fogvatartottak (kezdetben elsősorban visszaesési) kockázatát. Az amerikai kutatások már az 1920-as évektől foglalkoztak a börtönpopuláció statisztikai vizsgálatával, és komoly empirikus vizsgálatokat végeztek a feltételes szabadságra bocsájtás kapcsán a visszaesési kockázatokra vonatkozóan.⁸ Ezek a kutatások részben a devianciák mélyebb megértését, másrészt az intézményrendszer hatékonyságának növelését célozták (reflektálva Megyery által is felvetett problémára), rávilágítva egyben a börtönök falai között működtethető kezelési, beavatkozási lehetőségekre is.

A fogvatartottak megismerési igénye a kockázati tényezők mentén való döntések kapcsán tehát régóta központi kérdése a börtönrendszerek működésének. Ezzel párhuzamosan a börtönkutatásokban is régóta meglévő vizsgálati irány a kockázati tényezők mibenlétének felmérése, illetve a szakmailag és empirikusan alátámasztható döntési rendszerek támogatása.

A modern kockázatelemzési rendszerek kialakulásának háttere, indokoltsága napjainkban

A fogvatartottak kockázatelemzési rendszerének elméleti irodalma tehát régre nyúlik vissza, gyakorlati alkalmazása azonban csak a 80-as évektől vált elterjedté, az angolszász rendszerekből kiindulva. Az alkalmazott megoldások széles köre mellett mára szinte valamennyi európai ország gyakorlatában megtalálunk valamilyen kockázatelemzésre irányuló jogintézményt.

A modern kockázatelemzési rendszerek viszonylag új keletű terjedésének oka, hogy – a megfogalmazott szakmai igények és a kutatási eredmények, tudományos ismeretek ellenére – a gyakorlati alkalmazásához szükséges infrastrukturális feltételek, jogi szabályozók, és ezek alakításához szükséges szakpolitikai elvárások nem voltak adottak.

7 Megyery I. (1905) p. 188.

8 Witmer, L.H. (1927), Duncan, O.D. (1931), Tibbits, C. (1931), Tibbits, C. (1932)

- A szakpolitikai elvárások kapcsán elsősorban nem a börtön, vagy a büntetés funkcióival kapcsolatos elgondolások azok, amik a kockázatelemzési rendszerek fejlődése kapcsán relevánsan hatottak. Sokkal inkább az állam működésére vonatkozó közmelegkedés gondolatok, a piaci gondolkodásmód, így a piaci eszközök közigazgatásba való beáramlása volt az a folyamat, ami a kockázatelemzés modern jogintézményeit meghatározta. Elsősorban a *hatékonyság, a számon kérhetőség, a működés és a döntések átláthatósága* volt a folyamatok egyik, a piaci kockázatelemzési megoldások elvi és gyakorlati technikáinak (például bankok és egyéb pénzintézetek elemzési, minősítési módszerei) átültetése a másik iránya. Ebből a szempontból a szervezeti teljesítményértékelési rendszerek, a modern humán erőforrás-menedzsment eszközök (vezető kiválasztás, ACDC rendszerek bevezetése), és a kockázatelemzés ugyanazon logikai tengelyen található.⁹
- Az egyes országok szakpolitikai elvárásainak megfelelően a nemzeti jogrendszerekbe először mint innováció, majd a 2000-es évektől a nemzetközi gyakorlatba már mint ajánlásokként jelentek meg a kockázatelemzésre vonatkozó elvárások. Ezek is elsősorban azon területeken, ahol a *kockázatok és a döntési felelősség súlya kiemelkedő*. Megemlíthető így az Európa Tanács ajánlása a hosszuidős elítéltek¹⁰ és a veszélyes elkövetők¹¹ kapcsán, ahol mindkét esetben megjelenik a kockázatelemzés szükségége. Összességében a fogvatartásra vonatkozó *jogi garanciális elemek fejlődése és szélesedése* magában hordozza, hogy azon döntéseket, melyeknek súlyos jogkövetkezményei vannak, – így kihatással lehetnek a szabadságvesztés tartamára (pl. a feltételes esetben szabadságra bocsátás esetén), a büntetés szigorúságára, vagy a fogvatartott életfeltételeit nagyban meghatározó besorolásokra – átlátható, alátámasztható és védhető szakmai alapokra kell helyezni. A szakmai és szakpolitikai elvárások, a jogi garanciális elemek szükségessége mellett azonban az előbbieken leírt igényeknek megfelelő módszerek, alkalmazható gyakorlatok rendelkezésre állása is szükséges.
- A szakpolitikai és nemzetközi elvárások mellett az infrastrukturális feltételek¹² és lehetőségek adják tehát a követelmények harmadik oldalát. A modern rendszerek abban különböznek a 100 évvel ezelőtti metódustól, hogy egységes protokollok alapján próbálnak egy standard megismerési eljárást érvényesíteni. Ehhez viszont elemzési eljárások, a megfelelő személyi állomány, illetve leginkább az informatikai megoldások nyújtották azt a többletet, ami a kockázatelemzési rendszerek fejlődését elősegítette. Az *információk feldolgozhatóságát, hozzáférhetőségét, adatbázisok kialakítását* nagyban segítette elő az elektronikus nyilvántartási rendszerek bevezetése. Ennek hozzáadott értéke, hogy nem pusztán egyes emberekre vonatkozó digitális „kartotékok” állnak rendelkezésre, hanem a fogvatartotti populáció egészére vonatkozóan is elérhetővé tett *statistikailag feldolgozható adatbázisokat*. Ez teszi igazán lehetővé azt, hogy a büntetés-végrehajtásnak hozzáférhető empirikus háttere legyen a fogvatartottakra vonatkozóan.

A fentiekből fakadóan, az egyes országok büntetés-végrehajtási rendszereiben megtalálható kockázatelemzési megoldások az alábbi fő elvek mentén épülnek fel:

9 Jenei Gy. (2006)

10 Rec(2003)23

11 Rec(2014)3

12 Blomberg et al. (2010)

- A rendszernek átláthatónak kell lennie, egységes szakmai protokollok mentén működtetve.
- Standard, egységes elemzési metodikákat, mérőeszközöket használ. Lehet egy országban több fajta elemzési eljárás bevezetve (pl. más a visszaesésre, más az agresszióra stb.), de mindegyik standard mérőeszközként funkcionál.
- A rendelkezésre álló adatoknak *feldolgozhatónak és hozzáférhetőnek* kell lennie.

Az első kettő szempont garantálja azt, hogy az elemzési eljárás, azaz a döntések mögötti információgyűjtés és feldolgozás nem az eljárásban résztvevők „képességére” és „szívügyére” van bízva. Ennek a lényege, hogy függetlenül attól, hogy egy fogvatartottat Dartmoorban vagy Merseysideban, Szombathelyen vagy Tiszalókon fogadnak be a börtönbe, ugyan azon elemzési eljáráson menjen keresztül, melyben az alkalmazott módszerek, eszközök és döntési protokollok is egységesek. Az információk adatként való tárolása és azok feldolgozhatósága garantálja, hogy a rendelkezésre álló ismeretek *igazolható szakmai alapot nyújtsanak* a döntésekhez.

A kockázatelemzés módszertani megoldásai

Ahogy a korábbiakból is kitűnik, a fogvatartottak szakmai kategorizációja, várható magatartásuk kapcsán meghozott döntések és ezek alapjául szolgáló megismerési igény már 100 éve is jelen volt (lásd enyhébb rezsimű intézet vagy feltételes szabadság). A modern kockázatelemzési rendszerek tulajdonképpen csak az alkalmazott módszerek kapcsán jelentenek újdonságot, azt ahogyan és amivel biztosítják az átláthatóságot, az információk (a tudás) hozzáférhetőségét és a szakmai háttérrel.

Az első kérdés, hogy hogyan gyűjtjük az adatokat, és milyen típusú adatokat gyűjtünk. Az adatok-ismeretek gyűjtésének módja arra utal, hogy milyen módszerrel ismerjük meg a fogvatartottat, milyen információkat veszünk figyelembe, és ezt az ismeretet hogyan gyűjtjük, tároljuk. Az adatok gyűjtésének módja szerint a modern rendszerekben alapvetően két fő gyakorlat létezik.¹³

- Az úgynevezett *aktuárius* megoldások, melyek kimenete egyfajta kérdőív elvű megoldás, zömében statikus adatokra alapozva. A személyes szakmai ítélet kevés teret kap, objektív, de mechanikus és egyedi mérlegelést nehezen tud megjeleníteni. Előnye, hogy gyors, nagymennyiségű adat előállítására alkalmas, átlátható, könnyen mérhetővé tehető, objektív. Hátránya, hogy számos, egyedi ismeret, információ feldolgozására nehezebben alkalmas, a szakmai tapasztalatot nem tudja magába építeni. A kifejezés, hogy „aktuárius” maga is mutatja, hogy az eljárás maga a banki kockázatelemzés gyakorlatára emlékeztet leginkább.
- A strukturált szakmai döntéseken alapuló rendszerek működési elve, hogy az értékelést, megismerést végző szakember egy jól strukturált, részletesen kidolgozott szempontrendszer alapján értékeli az egyes kockázati tényezőket. Előnye, hogy a strukturálatlan rendszerekhez képest transzparensabb, egységesebb gyakorlatot jelent, de alapvetően épít az értékelést végző állomány felkészültségére, magas szakmai

13 Desmarais, Sarah L., Singh, Jay P. (2014)

tapasztalatára. Jól működő rendszerekben hatékonysága elég magas fokú. Hátránya is ebben rejlik, hiszen jól képzett (viszonylag magas szakmai minimumszinten), célzottan felkészített állományt feltételez. Ennek hiányában elveszíti az előnyét.

A modern kockázatelemzési rendszerek próbálják ezt a két megközelítési módot egyszerre alkalmazni, mintegy kiegészítve egymást. A hazai fejlesztésekben is próbáltuk ezt az elvet szem előtt tartani. Az adatok gyűjtésének módszere mellett azonban a gyűjtött adatok jellege kapcsán is fontos két típust megkülönböztetni: a statikus és a dinamikus adatokat.¹⁴

- A *statikus* adatok jellemzően olyan historikus adatok, melyek nem változtathatóak, tényjellegűek. Ilyen például az elkövetett bűncselekmény és azok jellemzői, a gyermekkori kriminalitás adatai, a nem stb. Ezek jellemzően erős változók a kockázatelemzés kapcsán.
- A dinamikus adatok viszont változhatnak az idő múlásával, ilyen például az iskolai végzettség, a fegyelmi helyzet, vagy a fogvatartottak attitűdjei, együttműködő magatartása. Ez utóbbi adatok mélyebb és az aktuális kockázat szempontjából relevánsabb információt hordoznak, így kezelési, beavatkozási szempontból fontosabbak is. Például egy aktuális fegyelmi helyzet és pszichés állapot fontosabb elemzési szempont az agresszivitás jelene szempontjából, mint egy tíz évvel ezelőtti testi sértés.

Az adatok ilyen jellegű értelmezése és csoportosítása azért is fontos, mert a rendszer működési jellegét is meghatározza. A statikus adatok jellemzően egyszer kerülnek felvételre (például egy befogadási eljárás során), míg a dinamikus adatok változhatnak, így azokat folyamatosan frissíteni kell, aktualizálva a kockázatok és a kezelési lehetőségek irányait.

A fentiekből kiindulva az adatok gyűjtése és felhasználása alapján a szakirodalom jellemzően négy fejlődési szakaszt (generációt) különböztet meg.¹⁵

- *Az első generációs rendszerek* a fogvatartottak szubjektív szakmai döntéseken alapuló kategorizálását jelentik, a fogvatartott ismerete, vagy a rendelkezésre álló dokumentumok alapján. Jellemzően bizottsági döntéseket takarnak, melyek háttérben feljegyzések, szakvélemények, bírósági dokumentumok állhatnak, amik a mély információtartalom ellenére nem adnak strukturált szempontrendszert. Erősen építenek a börtön személyi állományának szakmai tapasztalatára, felkészültségére és a fogvatartottal való interakciók során gyűjtött benyomásokra. Előnyük, hogy a mérlegelési szempontokban kevesebb a kötöttség, széles körű információs bázisra építenek, a fogvatartottak személyes ismeretét feltételezik.

Hátrányai is ebből fakadnak, azaz a döntések jellege erősen az adott intézet értékelőinek szakmai szubjektumától függ – ami az eltérően értelmezett szakmai értékek és szempontok esetén még erősebben jelentkezik. Erősen építenek továbbá a börtön személyi állományának felkészültségére és szakmai tapasztalatára. Ennek hiányában a fogvatartottakra vonatkozó döntések szakmailag is esetlegessé válnak.

14 James N. (2015), Bonta J.-Andrews D. A. (2007), Szabó J. (2012)

15 Bonta J.-Andrews, D.A (2007), Blomberg et al. (2010), Desmarais, Sarah L., Singh, Jay P. (2014) Turner et al. (2013)

- *A második generációs rendszerek* az 1970-es évektől jelennek meg. Jellegüket tekintve statikus elemekre épülő, egységes, standard kérdőíveken alapulnak. Előnyük az egységes szempontrendszer, a statisztikai feldolgozásra alkalmas adatgyűjtés. Hátrányuk, hogy sok esetben a börtön számára eleve rendelkezésre álló adatokra alapoztak, zömében statikus, a bűncselekményre, illetve az elkövető előéletére vonatkozó információkból kiindulva. Azaz nem feltétlenül a célhoz igazított adatgyűjtés valósult meg, hanem a rendelkezésre álló adatokból próbálták célt elérni. Az eredmények mindentől függetlenül jobbnak bizonyultak, mint az első generációs szakmai szubjektumra épülő rendszerek.
- *A harmadik generációs rendszerek* az előbbieken jelzett kritikákat beépítve már a dinamikus faktorokra is támaszkodnak, jellemzően célzott adatgyűjtés eszközölként. Azaz már nem pusztán a rendelkezésre álló információra építenek, hanem a kutatási eredmények alapján relevánsnak vélt tényezőkre reagálva gyűjtenek információkat. A dinamikus faktorok egyben jelzik a beavatkozás lehetőségét is, tehát a harmadik generációs megoldások lényege a kezelési rendszerekre való reagálás. Fontos továbbá, hogy a szakmai szubjektivitást is megfelelő aránnyal építik be a döntési mechanizmusokba, felismerve azt, hogy strukturált, átlátható adatgyűjtés nélkül nem, de kizárólag tesztek alapján sem lehet felelős döntést hozni. Működésükben egy fontos „generációs” különbség, hogy ezek a tesztek, elemzési eszközök már mind egy statisztikai elvű döntéstámogató rendszereként működnek. Azaz a felmért tényezőket, rizikófaktorokat a rendszer statisztikai háttérelmzések alapján súlyozza, egyfajta becslést, predikciót adva a kockázati szintre.
- *A negyedik generációs rendszerek* – hasonlóan a fentiekhez – egyben próbálják a statisztikai elvet és a szakmai szubjektivitást megjeleníteni. Annyanban mások a harmadik generációs rendszerekhez képest, hogy szélesebb körben próbálják a kockázati tényezőket értelmezni, illetve már nem pusztán alapját képezik a beavatkozásoknak, hanem magukba integrálják a kezelési és beavatkozási igények felmérését.

Kockázatelemzés- kezelés

Ahogy a fentiekben látható volt a modern kockázatelemzési rendszerek egyik lényegi fejlődési velejárája a kezelési rendszerekkel való integráció. Ennek oka, hogy kockázatok kimutatásának elsősorban akkor van értelme, ha azt valamilyen beavatkozás kíséri. Ez a beavatkozás lehet például biztonsági kockázati besorolás, biztonsági őrizetbe helyezés, vagy egy kezelési program. A modern rendszerek alapjaiban építenek a dinamikus tényezőkre, a kriminogén szükségletek felmérésére, melyek dinamikus jellegükből fakadóan változtathatóak. Így az elemzés kapcsán felmért és nyilvántartott kockázati tényezők mentén lehetőség nyílik az egyéniesített kezelési rendszerek alkalmazására.

A kockázatelemzés és kezelés egy rendszerben való értelmezésének másik gondolati alapja az a már hivatkozott egységes, transzparens működés és szakmai pragmatizmus. A kezelés oldaláról nézve a rendszer lényege egy példával élve, hogy aki szerhasználat szempontjából magas kockázatú, azt vonják be drogprevenciós programba. De *öt* vonják be, és *öt* vonják be. Tehát a megfelelő embernek a megfelelő programot kell biztosítani. Kockázati szempontból nem érintett elítéltnak kockázatkezelő programot felkínálni

nem csak értelmetlen, de kontra produktív is, hiszen olyan fogvatartotti közzeggel és olyan magatartási mintákkal találkozunk, ami inkább káros hatással van, mint segítséggel.¹⁶ Nem a felmerült kockázatokra reagáló programokat működtetni pedig szimplán pazarlás, illetve legfeljebb a szabadidő hasznos eltöltéseként értelmezhető.

Az alkalmazott modern harmadik, és negyedik generációs kockázatelemzési és kezelési rendszerek elvi alapjait¹⁷ a D. A. Andrews és James Bonta¹⁸ nevéhez fűződő kockázat-szükséglet-reszponzivitás modellből vezetik le. A modell működésében három alapelv érvényesül:

- A kockázati elv, azaz az elítélteket (visszaesési) kockázatuk alapján kockázati kategóriába kell sorolni, és a kezelés intenzitását ehhez kell igazítani.
- A szükségleti elv, melynek lényege, hogy a kezeléseknak a dinamikus tényezőkre (kriminogén szükségletekre) kell reagálniuk.
- A rezponzivitás elve, azaz növelni kell az elítélt képességét, hogy tanulni tudjon a viselkedésterápián alapuló programokból, illetve a programokat a fogvatartottak tanulási stílusához, képességéhez, erősségeihez kell igazítani.

A kockázatelemzés a bűnisméltés valószínűségét meghatározó úgynevezett „központi nyolc” tényezőre fókuszál¹⁹: korábbi antiszociális magatartás, antiszociális személyiségstruktúra, antiszociális kogníció, pro-kriminális attitűdök, bűnelkövetés iránti társas támogatás (antiszociális kapcsolatok), családi/házassági viszonyok, iskolai/munkahelyi viszonyok, szabadidő eltöltése, rekreáció, szerhasználat.

A tanulmány témája és tartalmi koherenciája miatt a kezelési programokra csak korlátozottan térek ki, de mivel az elemzés és a kezelés a modern rendszerekben integráns egységként működik, elvi alapjaikat fontos bemutatni.

Intézményi megoldások

A kockázatelemzés intézményi megoldásaira, azaz hogy milyen szervezeti megoldások mellett végzik az egyes országok a konkrét eljárást, több alternatíva is létezik. Sokan az egyes börtönök szintjén működtetik, mások központi intézeteket hoznak létre, illetve léteznek ennek vegyes megoldásai is.²⁰

- Legelterjedtebb módja a fogvatartó *intézetek szintjén* megjelenő kivitelezés, melyek lényege, hogy valamilyen központi módszertan, licenz alapján elvégzik az elemzési eljárást. Függetlenül attól, hogy ki melyik intézetben van, a protokoll ugyan az. Előnye, hogy a megismerést és az elemzést végző intézmény egyben a fogvatartó is. A központi rendszer, módszertan működtetéséhez relatív kevés ember szükséges, a börtön szintjén pedig jellemzően erre felkészített állomány végzi a kockázatelemzési feladatokat.

16 Szabó J. (2012)

17 Bonta J.-Andrews, D.A (2007); James N. (2015)

18 Bonta J.-Andrews, D.A (2007)

19 Szabó Judit (2012) fordítása

20 Konkrét országok példáját és hivatkozását lásd: A kockázatelemzés nemzetközi gyakorlata

- A másik alternatíva a központosított megoldás, azaz a kockázatelemzést speciális, erre létrehozott intézetben végzik. Ennek előnye a szakmai koncentráció, illetve az arányaiban nagyobb erőforrások ráfordításának lehetősége a fogvatartottak mélyebb elemzése terén. Ez a többi intézet végrehajtó állományát is kevésbé terheli, bár a rendszerek fent említett dinamizmusa miatt akkor sem tudja teljesen tehermentesíteni. Ezen megoldások lényege, hogy az elítélti kör egy része a büntetésének kezdetén egy meghatározott időt egy ilyen központi intézetben tölt el. Innen tudják elszállítani az elítéltet a tényleges végrehajtó intézetbe, ahol a büntetését tölteni fogja. Ebből az elosztó intézeti szerepből fakad egy másik előny, hogy a vizsgálati eredmények alapján lehet a fogvatartottakat elhelyezni az egyes intézeteknél, attól függően, hogy vélhetően hol fognak a felmért kockázatokra megfelelőbb választ adni (pl. intézeti foglalkoztatás, családi kapcsolattartás vagy speciális részleg típus).
- Több országban alkalmaznak egyfajta hibrid megoldást, ahol főszabály szerint az egyes börtönökben végzik a kockázatelemzést és az elítéltek csak egy speciális, kisebb részével foglalkozik központi intézet. Példa lehet a szexuális elkövetők, az erőszakos elkövetők súlyosabb esetei vagy a terrorcselekményekben érintett kör. Szintén ebbe a körbe sorolható, ahol az intézeti kockázatelemzések esetén egy meghatározott elkövetői kör felett egy központi szerv szakmai szupervíziót gyakorol, de a tesztek elődleges felvételét nem ő végzi. Kiemelt súlyosságú cselekmények esetén jelenthet ez szakmai garanciális elemet.

Hogy melyik ország hogyan oldja meg a kockázatelemzési metódusát, az nagyban függ az infrastrukturális lehetőségektől, az adott büntetés-végrehajtási szervezet racionalitásától. A nemzetközi kutatások elsősorban a kockázatelemzés eszközeire, azok hatékonyságaira fókuszálnak. Vélhetően az intézményi megoldások tekintetében is az alkalmazott elemzési eszköz és a felkészített állomány lesz a szakmai hatékonyság kulcsa és nem a végrehajtás koncentrált/dekoncentrált jellege.

Kockázatelemző eszközök

Az alkalmazott eszközök vonatkozásában sok ország magának fejleszti, mások licenszre vásárolják más országok már bevett rendszerét. Vannak kutatóintézetek által fejlesztett tesztbattériák, melyeket ugyanazzal a szerzői jogi feltételrendszerrel használnak az egyes börtönökben, mint bármely más pszichológiai tesztet.

Az alkalmazott elemzési eszközök nagyon széles skálán mozognak; kiválasztási, alkalmazási szempontjaik közül az egyik, hogy az elemzés, és az alkalmazott eszköz maga mire irányul, azaz milyen kockázatot akarunk mérni. Az elemzés célja a konkrét eszköz (pl. tesztbattéria jellege) megválasztásán túl nagyban befolyásolja, hogy milyen döntési helyzetekben alkalmazzák őket, illetve milyen szakmai kimenete van az elemzésnek.²¹

Az elemzés irányán belül két fő szempont merülhet fel: az intézeten belüli viselkedés (öngyilkosság, agresszió, szökés stb.), illetve az intézeten kívüli bűnelkövetés (gyakorlatilag a visszaesés) kockázata. A visszaesés kapcsán a kanadai LSI-R (Level of Service

²¹ James N. (2015)

Inventory-Revised)²² rendszert, vagy a brit OASys-t (Offender Assessment System)²³ kell megemlíteni. A két rendszer széles körben használt megoldás, számos ország használja licenszre, vagy fejlesztési alapként saját rendszerük kidolgozásához. Az általános visszaesés mellett speciális elemzőeszközöket is számos ország alkalmaz gyakorlatában. Példaként szolgálhatnak a radikalizmus, extrémizmus kapcsán egyre több országban (elsősorban a terrorizmus veszély kapcsán) alkalmazott tesztek, így a VERA (Violent Extremism Risk Assessment) tesztbatteria különböző változatai, vagy a szintén erőszakos radikalizmus vonatkozásában fejlesztett ERG22+ (Extremism Risk Guidance 22+).²⁴

Az elemzés másik iránya a belső, azaz az intézeten belüli kockázatokra vonatkozik. Ezek közül megemlíthető az öngyilkosság kapcsán például a SCOPE (Suicide Concerns for Offenders in Prison Environment)²⁵, vagy a fiatalok sérülékenysége (öngyilkosság, bántalmazás) kapcsán kidolgozott PYVS (Prison Youth Vulnerability Scale).²⁶

Az elemzés célja tehát meghatározza a döntési helyzetet, azaz a konkrét alkalmazási területet is. A külső kockázatok (azaz a visszaesés) alkalmazási területe a fogvatartott intézeti elbocsátásával van összefüggésben. Így tipikus alkalmazási területe a feltételes szabadságra bocsátás, illetve az intézetből való engedélyezett eltávozások (rövid tartamú eltávozás, büntetés félbeszakításhoz hasonló jogintézmények) elbírálása. A fent hivatkozott elemző eszközök szakmai és tudományos oldalról megtámogatott/alátámasztott, hosszú éveken keresztül fejlesztett, több országban kipróbált megoldások. Ezen a ponton szükséges visszahivatkozni Tauffer és Megyery írásaira, azaz, hogy a kockázatelemzés gyakorlati alkalmazásának az egyik leglényegibb eleme, hogy a társadalom szempontjából kritikus döntések mögött átlátható és az adott kor legmodernebb eszközeivel megtámogatott szakmai háttér legyen.

A belső kockázatok vonatkozásában megjelenő döntési helyzetek tipikusan az elhelyezéssel, biztonsági kockázati besorolásokkal és általában a klasszifikációs rendszerekkel vannak összefüggésben. A kockázatelemzés kimenete kapcsán fontos ismét megemlíteni, hogy a modern megoldások mindegyikének lényegi vejejárója a beavatkozási rendszerekkel való összekapcsolás. A kimutatott kockázatok, a dinamikus rizikófaktorok – (kriminogén) szükségletek – egyben a beavatkozások irányainak meghatározásához adnak támpontot. Így a modern rendszerek a kockázatelemzés és kezelés (risk - needs) gyakorlatát integráltan kezelik. A döntési helyzetek mellett így a másik kimeneti kapcsolódási pont a kezelés maga, ami meghatározhatja az alkalmazott eszközök használatát. Egy elsősorban statikus elemekre építő eszköz (predikciós erejétől függetlenül) kevésbé lesz alkalmas arra, hogy beavatkozások alapját képezze, mint egy RNR modellre építő megoldás.

A kockázatelemzés nemzetközi gyakorlata

A fentiekben bemutatott elméleti és gyakorlati tipológiákból is látszik, hogy a kockázatelemzés nemzetközi gyakorlatában a célokat, az alkalmazott eszközöket és az

22 Hollin, R.C.-Palmer, J.E (2003); Watkins, I. (2011)

23 Moore, R. (szerk.) (2015)

24 Bryans, Shane (2016) p. 56.

25 Perry et al. (2010)

26 Tie, D.; Waugh, E. (2010)

intézményi megoldásokat tekintve számos megvalósítási forma fordul elő. A BvOP 2017 októberében megkereste az EuroPris²⁷ tagállamait az alkalmazott kockázatelemzési eljárásokkal kapcsolatban. Az egyes szervezetektől beérkezett válaszok, illetve az EuroPris 2017 októberében, kockázatelemzés és kezelés témájában rendezett nemzetközi konferenciája²⁸ alapján kerül bemutatásra néhány ország gyakorlata. Az államok kiválasztása némi önkényességgel készült, célja elsősorban az volt, hogy különböző megoldásokat, azok kombinációit lehessen vele illusztrálni.

Belgium. A Belga rendszerben három kategóriába sorolják a fogvatartottakat a kockázatelemzés szempontjából. Az 'A' kategóriába sorolt fogvatartottak azok, akik 3-5 évig terjedő ítélet tartammal bírnak, a 'B' kategóriába sorolt fogvatartottak, akik szexuális bűncselekményt követtek el, illetve 'C' kategóriába azok, akik ítélettartama több mint 5 év.²⁹

A kockázatelemzés gyakorlatát minden börtönben meglévő ún. pszichoszociális szolgálat végzi, mely szociális munkásokból, pszichológusokból és pszichiáterekből áll. A csoportok mérete az adott börtön fogvatartotti létszámától függ. Fő feladatuk az eltávozások, elektronikus monitoring, feltételes szabadságra bocsátás kapcsán kockázati elemzések készítése. A rendszer egyik érdekessége, hogy a terrorizmus kapcsán elítélt fogvatartottak kockázatelemzését a brüsszeli székhelyű országos parancsnokság Központi Pszichoszociális Szolgálata szupervizionálja. A gyakorlatban széles körben alkalmazott elemzési eszközöket, teszteket alkalmaznak az erőszakos elkövetés, a szexuális bűnelkövetők, vagy például a radikalizmus kapcsán.³⁰

Svédország. Svédország saját fejlesztésű kockázatelemzési eszközt használ (RBM-B³¹), mely általános, erőszakos, erőszakos szexuális visszaesési kategóriákat elemez alacsony/közepes/magas kockázati besorolással. További kiegészítő modulokat használnak alkohol és drogérzettség, szuicidumok, illetve a fiatalkorúak kapcsán. Az alap kockázatelemzést minden fogvatartottal elvégzik, azonban a 4 év feletti ítélet tartammal rendelkező elítéltek kockázatelemzését külön intézetekben (egy férfi és egy női intézet) végzik, különösen a feltételes szabadságra bocsátás, az eltávozások és az általános intézeti elhelyezés kapcsán. A központi kockázatelemzési eljárást követően helyezik ki ténylegesen a fogvatartottakat a végrehajtásra kijelölt intézetbe.

Csehország. A cseh büntetés-végrehajtás (Svédországhoz hasonlóan) saját fejlesztésű kockázatelemzési eljárást dolgozott ki magának. Különböző tesztbattériákat ko-

27 European Organisation of Prison and Correctional Services – Az Európai Unió által finanszírozott nemzetközi börtönügyi szervezet, melynek tagjai között 31 állam (igazságügyi minisztériumok, vagy büntetés-végrehajtási szervezetek képviseltében) található.

28 A rendezvényen Magyarország részéről a szerző képviselte a BvOP-t.
www.europris.org/events/risk-and-needs-assessment-workshop

29 Érdekes, hogy a kockázatelemzést kizárólag belga állampolgárokkal végzik, illetve azokkal, akiknek tartós letelepedési engedélyük van.

30 Használt eszközök többek közt: VRAG (Violence Risk Appraisal Guide), Static-99, VERA-2R, SVR-20 (Sexual Violence Risk), HCR-20V3 (Historical Clinical Risk), SAPROF (Structured Assessment Of Protective Factors).

31 Risk-, Behovoch Mottaglighetsbedömning

rábban is alkalmaztak,³² de a komplex kockázatelemzési rendszerüket 2003-tól kezdték fejleszteni. A 2006-ban kísérleti fázisban bevezetett SARPO névre keresztelt elemzőeszköz eredetileg a brit OASys licenszén alapult, ám több tesztelési fázison átesett, így egy többlépcsős projekt keretében végül saját fejlesztésű programot vezettek be. Az új modern szoftveres háttérrel bíró SARPO rendszert végül 2012-től terjesztették ki valamennyi cseh intézetre. Központi, a feladatra kijelölt intézetük nincs, a kockázatelemzést helyi szinten végzik el az egyes börtönökben. Alkalmazása a befogadási eljárás keretében minden elítéltre kiterjed, illetve a feltételes szabadságra bocsátás kapcsán használják döntéstámogató rendszerként.

Horvátország. Kelet-Európában a fogvatartottak kockázatelemzésében Horvátországnak vannak a legrégebbi tapasztalatai. A fogvatartottak egyes kockázataira vonatkozó elemzési-diagnosztikai rendszer 1987 óta működik, melynek végrehajtását egy központi intézet látja el. Az intézet a zágrábi börtön falai közt működik, de önálló intézményként. Minden 6 hónapnál hosszabb ítélettel bíró elítélt a Diagnosztikai Központban kezdi a szabadságvesztés végrehajtását nemtől függetlenül. Az intézet által alkalmazott kockázatelemzés a visszaesésen kívül a belső rizikófaktorokra, így az erőszakosságra – különös tekintettel a szexuális erőszakra –, a függőségre és az áldozattá válás lehetőségeire fókuszál. Az alkalmazott gyakorlatokra a széles szakmai spektrum (historikus adatok, szociális munkás és pszichológus által végzett, valamint egészségügyi vizsgálatok), azonban gyenge informatikai támogatottság jellemző.³³

Németország. Németországban az egyes szövetségi tartományok gyakorlatai sok mindenben eltérőek lehetnek. A szársországi gyakorlat például hasonlít a belga megoldáshoz, azaz széles körben³⁴ végeznek intézeti szinten teszteket, melyekért a pszichológiai osztályok felelősek. A magas besorolások felett azonban központi szinten szupervíziót gyakorolnak. Mecklenburg-Elő-Pomeránia gyakorlatában fő szabály szerint az intézetekben történik az elemzés, azonban négy év ítélettartam feletti szexuális elkövetők, emberölésért elítéltek, illetve biztonsági őrizetben³⁵ lévő kockázatelemzését egy központi intézetben végzik.

A kockázatbecslés kérdései

A kockázatelemző rendszerek döntéstámogató funkcióként szolgálnak, az adatok feldolgozásának lehetősége és az informatikai támogatás rendelkezésre állása viszont lehetővé tette, hogy az egyes eljárások empirikus vizsgálatokon nyugvó predikációs funkciót is betöltsenek. A kockázatelemzés igazi előnye az egységes adatgyűjtésben és az átlátható döntési, értékelési mechanizmusokban rejlik. Szakmai és tudományos használhatóságuk egy fontos értékmérője azonban a tesztek predikációs ereje. Fontos leszögezni azonban,

32 Jiricka et al. (2014)

33 Bogotyán R., Kovács M., Somogyvári M. (2016)

34 PCL-R (Psychopathy Checklist-Revised), LSI-R, HCR-20

35 (Sicherungsverwahrung) Határozatlan időtartamú fogva tartás, melynek lényege, hogy a társadalomra veszélyesnek ítélt elkövetőket büntetésük letöltése után sem engedik ki az intézetből. A veszélyeséget jogszabályban meghatározott időszakonként felülvizsgálják.

hogy a predikció, azaz a várható viselkedés bekövetkezésének alacsony/közepes/magas kockázata kizárólag mint becslés értelmezhető, és nem jóslás. Bizonyosságot pedig semelyik rendszer nem tud nyújtani. A siker úgy és annyiban értelmezhető, hogy egy strukturálatlan információgyűjtésre alapozó rendszerhez képest, amelyik a döntéseit a „szívügyre” és a „szakmai képességre” bizza, egy strukturált kockázatelemzési rendszer milyen sikerszázalékkal becsül meg helyzeteket, mennyiben tud támogatást nyújtani kritikus döntési helyzetekben. Nehéz ráadásul a sikert, vagy a sikertelenséget igazán jól utánkövetni. Akit például nem engednek ki feltételes szabadságra, annál sosem lehet megtudni, hogy megszegte-e volna a magatartási szabályokat, illetve a magas kockázatú fogvatartottak esetében (jó esetben) az intézményrendszer beavatkozási, kezelési eszközökkel próbál változtatni az elítélt rizikófaktorain.

A hazai fejlesztés – Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer és a Prediktív Mérőeszköz

A hazai gyakorlatba a Kockázatelemzési és Kezelési Rendszert (a továbbiakban: KEK rendszer) a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) emelte be.³⁶ A KEK rendszer két fő eleme az egyes fogvatartási kockázatok felmérése és az azokra reagáló kockázatkezelő programok biztosítása. A KEK rendszer részeként 2015-ben kezdődött meg a BvOP keretein belül a fejlesztési folyamat, melynek célja a kockázatelemzési eszköz, illetve az ahhoz szükséges informatikai felület kidolgozása, továbbá standard tematikával bíró kezelési programok szakmai dokumentációjának, képzési anyagainak összeállítása volt. A kockázatelemzési eszközök és a kezelési programok fejlesztésének végrehajtásáért és koordinációjáért a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának főosztályi jogállású szervezeti eleme, a Központi Ki-vizsgáló és Módszertani Intézet felelős.

A kockázatelemzés és a PME

A kockázatelemzés fejlesztés alatt lévő eszköze a Prediktív Mérőeszköz (a továbbiakban: PME), ami különböző szakterületek bevonásával biztosít egy komplex elemzési folyamatot, mely a fogvatartottak kriminális előéletének, családi hátterének, szocio-ökonomiai helyzetének, bv. intézeten belüli magatartásának, pszichológiai és egészségügyi állapotának, és egyéb jellemzőinek megismerésével segít egy predikciót adni a fogvatartottak várható viselkedésére, a fogvatartás során releváns kockázataira, annak mértékére. A PME tehát egy informatikai felület, mely biztosítja az egyes fogvatartottakkal felvett adatok, kérdőívek válaszainak rögzítését, továbbá a felvett adatok alapján az elítélteket a kockázati kategóriákban alacsony/közepes/magas kockázati szintbe sorolja. Jogszabály alapján a PME az alábbi kockázati kategóriákra fókuszál:

- fogolyszökés és annak kísérlete,
- öngyilkosságra irányuló magatartás, önkárosítás,

³⁶ 2013. évi CCXL. törvény 92. §

- bármely személy elleni erőszakos cselekmény vagy annak kísérlete,
- a fogvatartotti szubkultúrában betöltött vezetői szerep,
- a fogvatartotti szubkultúrában betöltött kiszolgáltatói pozíció, sérülékeny helyzet,
- pszichoaktív szerrel való visszaélés.

A kockázatelemzést a PME rendszer használatával a befogadási eljárás részeként kell lefolytatni az elítéltekkel. Az adatokat négy szakterület – nyilvántartás, reintegráció, pszichológia, egészségügy – vonatkozásában szükséges rögzíteni.

- A nyilvántartási szakterület a kriminális előéletre vonatkozó információk vonatkozásában az élő, illetve a „holt” fogvatartotti nyilvántartás alapján hozzáférhető, objektív adatokat gyűjt.
- A reintegrációs szakterület a személyes és demográfiai adatokra, családi háttérre és családi körülményekre, szociális háttérre, kapcsolattartásra, iskolázottságra, korábbi munkaviszonyokra és munkatapasztalatra, foglalkoztatási és munkáltatási adatokra, káros szenvedélyekre, alkohol- és drogérzékenységre vonatkozó, illetve a motivációs szándék feltérképezésére irányuló kérdéseket tesz fel az elítélteknek.
- Az egészségügyi szakterület kérdéscsoportja olyan objektív adatokra támaszkodó kérdőív, amely felméri a fogvatartott egészségügyi állapotát (kiemelten a szerhasználatra, pszichiátriai előéletre, önkárosításra) és az abból következő kockázati lehetőségeket.
- A pszichológiai szakterület egyes kérdéscsoportjaiban szereplő kérdések a pszichés állapotra, korábbi pszichológiai, pszichiátriai, illetve szuicid előzményekre, a pszichoaktív-szerhasználatra, valamint a fogvatartott attitűdjeire vonatkozóan gyűjtjenek adatokat.

A kérdőívek felvételéhez az elítélt személyes jelenléte szükséges és jogszabály szerint annak a befogadástól, a befogadó részlegen történő elhelyezéstől számított legkésőbb tizenöt napon belül kell megtörténnie. A szakterületi rögzítések alapján, a kockázatfelmérés eredményeként készül el az a besorolás, amely a kérdésekre adott válaszok alapján lehet magas, közepes vagy alacsony.

Az informatikai felület a kockázati besorolásokat automatikusan elvégzi, azonban a PME jellegénél fogva nem rendelkezhet teljes rálátással az elítélt büntetés-végrehajtási szempontból releváns attribútumaira, ezért kiemelt jelentőségűek az egyes szakterületi képviselők általi szakmai benyomások, a fogvatartott egyéni elbészé- lését kiegészítő információk, tények, adatok rögzítése is. Az egyes szakterületek a fogvatartási kockázati csoportra vonatkozó besorolásokat felülbírálnak, így a rendszer a kérdések jellegében és a végső döntés meghozatalában is épít a kitöltő szakmai tapasztalatára.

A PME az elsődleges fejlesztési, tesztelési fázisán túl van, éles bevezetését fokozatos rendszerbe állítás mellett 2017-től kezdte meg a BvOP. Jelenleg mintegy 1600 elítélttel végezték el a PME alapú kockázatelemzést. A rendszer jelentősége a fogvatartási kockázatok felmérésén és elemzésén túl abban nyilvánul meg, hogy mindenhol egyformán elérhető és azonos körű adatokat szolgáltatva biztosítja a szakterületek közötti információáramlást.

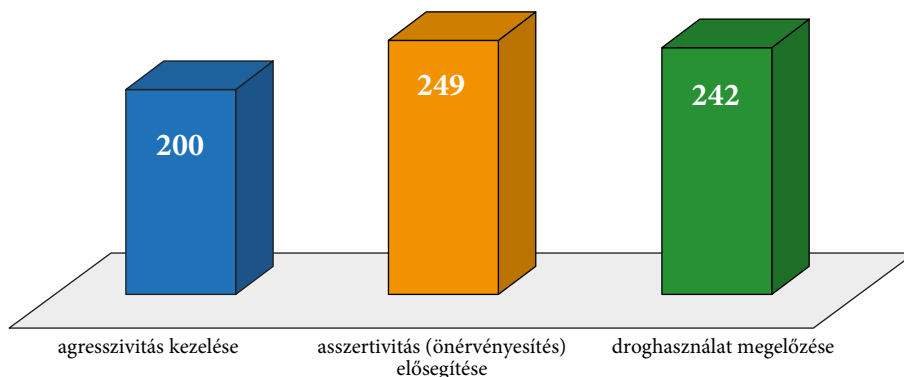
A kockázatkezelés

A kockázatkezelés a felmért kockázatokra irányuló speciális programok által valósul meg. Amennyiben a kockázatelemzés eredményeként a kockázati érték magas vagy közepes, úgy az elítélt részére a fogvatartási kockázat csökkentésére irányuló program lehetőségét fel kell ajánlani. Ezek a programok központilag kidolgozott, standardizált, minden intézetben azonos programterv alapján, kizárólag az arra felkészített állomány által vezetett csoportos foglalkozások. Jelenleg három kockázatkezelő program került kidolgozásra, mely minden érintett intézetben elérhető az elítéltek számára:

- *Asszertivitást (önérvényesítést) elősegítő program*, melynek elsődleges célja, hogy a szociális készségek fejlesztése által képesek legyenek a résztvevők azon helyzetek azonosítására, amelyekben nehezen tudják önmagukat hatékonyan és súrlódások nélkül érvényesíteni.
- *Agresszivitást csökkentő program*, mely a szociális készségek fejlesztésével teszi képessé a fogvatartottakat, hogy felismerjék és kezelni tudják azokat a helyzeteket, amelyekben kontrollvesztés, agresszív viselkedés jelenhet meg.
- *A Droghasználat megelőzése tréning*, melynek célja, hogy a kábítószer fogyasztó magatartás tulajdonságaival, valamint a kábítószer fogyasztás körmodelljével ismerkedjenek meg a résztvevők.

Az intézetek állományában jelenleg³⁷ 124 felkészített reintegrációs tisztja a drogprevenációs, agresszivitáskezelő és az asszertivitást (önérvényesítést) fejlesztő programokat. Az elítéltek programokba történő bevonása folyamatosan biztosított, eddig ezen reintegrációs tevékenységben 691 fő elítélt volt érintett.³⁸

KEK programon részt vett fogvatartottak létszáma 2017-ben

³⁷ 2017. december

³⁸ Forrás: BvOP – Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet

Szexuális bűnelkövetők

Speciális, a jogszabályból fakadó³⁹ kockázatkezelő program a szexuális bűncselekményt tizennyolcadik életévet be nem töltött személy sérelmére elkövető elítéltek részére felajánlott foglalkozás. A programnak két típusa van, egy 2015-ben indult 9 hónapos, terápiás foglalkozássorozat a Budapesti Fegyház és Börtön területén működtetett speciális részlegen, illetve a helyi intézeti pszichológusok által végzett 10 alkalmas foglalkozássorozat felajánlása hasonló bűncselekmény elkövetéséért előzetes letartóztatásban lévő vagy elítélt személyeknek.

A hazai fejlesztések kapcsán elmondható, hogy egy intézeti szinten végzett kockázatelemzési rendszer került kialakításra, mely elsősorban a belső, fogvatartási kockázatokra fókuszál. Működési elvében épít a kitöltő szakmaiságára, mindazonáltal a rendszer alapvető működését egy kérdőív alapú strukturált kitöltő felület biztosítja, mely lehetővé teszi az adatok feldolgozhatóságát, hozzáférhetőségét. A kockázatkezelési koncepció pedig az RNR modell elvi alapjaira építve próbál a dinamikus faktorokra reagálni, kiegészítve a büntetés-végrehajtás hagyományos (oktatás és munkáltatás alapú) reintegrációs eszköztárát.

Összegzés

A börtönök működésének feltétele, illetve funkciója is egyrészt a kontroll és a rend fenntartása, mely szavatolja a biztonságos működést. Másrészt a modern európai igazságszolgáltatási rendszerek a fogvatartottak magatartásán alapuló progresszivitás elvén működnek (pl. a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményére, a reintegrációs őrizetre, vagy egyéb, a fokozatosság elvére épülő jogintézmény), mely a döntéshozók részéről komoly felelősséggel és következményekkel járó döntések meghozatalát várja el. A fogvatartottak minél alaposabb, célzott megismerése ezért a modern börtönrendszerek szakmai működésének alapja. A szakmai és tudományos gondolkodás fókuszába éppen ezért kerültek a fogvatartottak megismerésének strukturált átlátható rendszerére és a döntések mögött húzódó viselkedési kockázatok értelmezésére irányuló vizsgálatok, fejlesztések.

A fogvatartottak célzott megismerésére és klasszifikációjára irányuló modern kockázatelemzési eljárás tehát egy egységesített protokollok, metódusok alapján végzett felmérés, melynek célja, hogy valamely kockázat kategorizálja a fogvatartottakat (pl. alacsony-közepes-magas kockázati besorolással).

A kockázatelemzési eljárások alkalmazása mára szinte valamennyi európai ország gyakorlatába beépült. Az alkalmazott eszközöket és az intézményi megoldásokat tekintve számos megvalósítási forma fordul elő, melyek nagyban függenek az infrastrukturális lehetőségektől, illetve a kockázatelemzés céljától, az adott ország számára releváns rizikótényezőktől.

A kockázatelemzés hazai fejlesztése 2015-ben indult meg. Az első fejlesztési, tesztelési fázisán átesett, bevezetés előtt álló rendszer elsősorban a belső, fogvatartási kockázatokra fókuszál. Jelentősége a fogvatartási kockázatok felmérésén és elemzésén túl abban nyilvánul meg, hogy biztosítja az átlátható, strukturált információgyűjtést, valamint a szakterületek közötti információáramlást.

³⁹ 2013. évi CCXL. törvény 132. §

Felhasznált irodalom

- Blomberg, Thomas; Bales, William; Mann, Karen; Meldrum, Ryan; Nedelec, Joe (2010): Validation of the compas risk assessment classification instrument, Center for Criminology and Public Policy Research
- Bogotyán Róbert; Kovács Mihály; Somogyvári Mihály (2016): Kockázatelemzés és -kezelés a horvát büntetés-végrehajtásban In.: Börtönügyi szemle 35. évf. 2. sz.
- Bonta, James; Andrews D.A (2007): Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation, Public Safety Canada
- Bryans, Shane (2016) : Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons, United Nations Office on Drugs and Crime
- Coid, Jeremy; Yang, Min; Ullrich, Simone; Zhang, Tianqiang; Roberts, Amanda; Roberts, Colin; Rogers, Robert; Farrington, David (2007) : Predicting and understanding risk of re-offending: the Prisoner Cohort Study, Ministrx of Justice – Research Summary
- Desmarais, Sarah L.; Singh, Jay P. (2014): Risk Assessment Instruments Validated and Implemented in Correctional Settings in the United States July 2, 2014 National Reentry Resource Center
- Duncan, Otis D. (1931): An Analysis of the Population of the Texas Penitentiary from 1906 to 1924, American Journal of Sociology 36, no. 5 (Mar., 1931): 770-781.
- James, Nathan (2015): Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System, Congressional Research Service
- Jenei, György (2006): Közintézményi reformok szemléleti háttere és fejlődési pályái az ezredfordulón. Közgazdaság Vol.1 No. 1 81.95.o. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/478/1/8-jenei.pdf>
- Megyeri István: (1905): A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek
- Moore, Robin (2015): A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2009–2013, National Offender Management Service, Ministry of Justice Analytical Series
- Perry, E. Amanda; Marandos, Rania; Coulton, Simon; Johnson, Mathew (2010): Screening Tools Assessing Risk of Suicide and Self-Harm in Adult Offenders: A Systematic Review, International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, Volume 54 No. 5
- Szabó Judit (2012): A bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatai a nemzetközi szakirodalom tükrében, In.: Alkalmazott Pszichológia 2012/2 73-88 o.
- Tauffer Emil (1880): A szabadságvesztés-büntetés különféle nemeinek végrehajtása és a pénzbüntetés, tekintettel a magyar büntető törvényre s a legújabb kiadott m. kir. igazságügyministeri utasításokra
- Tibbits, Clark (1931): Success or Failure on Parole Can be Predicted: A Study of the Records of 3,000 Youths Paroled from the Illinois State Reformatory, 22 Am. Inst. Crim. L. & Criminology 11 (1931-1932)
- Tie, David; Waugh, Elizabeth (2010): Prison Youth Vulnerability Scale, Department of Corrections (New Zealand) Conceptual Issues and Scale Development
- Tibbits, Clark (1932): Reliability of Factors Used in Predicting Success or Failure in Parole, 22 Am. Inst. Crim. L. & Criminology 844 (1931-1932)
- Watkins, Ian (2011): The Utility of Level of Service Inventory – Revised (LSI-R) Assessments within NSW Correctional Environments, Corrective Services NSW, Research Bulletin 2011/1
- Witmer, Helen Leland (1927): Some Factors in Success or Failure on Parole, 18 Am. Inst. Crim. L. & Criminology 384 (1927-1928)

